

Dušan Nečak

Od železne zavesa do zelene meje

Regija Alpe-Jadran 1945–1991

2. del

Avstrijsko vprašanje¹

Razmere ob koncu vojne

Druga svetovna vojna v Evropi se je končala prav na Koroškem, kjer so se nacistične enote in čete jugoslovanskih kvizlingov upirale vse do 15. maja, dober teden po uradno podpisani kapitulaciji. Podobno kot pri vprašanju Trsta in italijansko-jugoslovanske/slovenske meje, je tudi pri avstrijskem vprašanju pomenilo najpomembnejšo iztočnico za razumevanje nadaljnega razvoja dejstvo, da je jugoslovanska vojska sporno ozemlje – vsaj plebiscitno cono A – fizično zasedla. Na južnem Koroškem je slovensko odporniško gibanje postavilo tudi lokalne organe oblasti – NOO (Narodno osvobodilne odbore), katerih vrh je predstavljal 16. maja 1945 ustanovljeni Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor (PNOO), v katerem je bilo tudi nekaj nemškogovorečih levičarskih predstavnikov koroškega prebivalstva. Vendar pa ne zasedba dela Koroške s strani jugoslovanske vojske ne postavitev organov oblasti nista ničesar prejudicirali. V začetku se je sicer oblikovalo nekakšno trovladje med britansko zasedbeno oblastjo, koroško začasno deželno vlado Hansa Piescha, ki je bila ustanovljena 7. maja 1945, in slovenskimi organi oblasti še iz časa vojne, toda to je bilo le prehodno.

Kakšne načrte so imeli zavezniki z Avstrijo, ki jo je leta 1938 doletela priključitev, »anšlus« k Nemčiji, je bilo jasno razbrati že s t.i. Moskovsko deklaracijo oktobra 1943. Zunanji ministri velikih treh zaveznikov so v njej ugotovili, da je bila Avstrija prva dežela, ki je postala žrtev nacizma, in jo je zato treba osvoboditi, ter da je anšlus iz leta 1938 ničen. Vendar so Avstrijo obenem tudi opozorili, »da nosi odgovornost zaradi sodelovanja v vojni na strani Hitlerjeve Nemčije, ki se ji ni mogoče izogniti, ter da bomo pri dokončnem urejevanju neizogibno upoštevali njen prispevek k lastni osvoboditvi.«² Namen zaveznikov je bil torej obnoviti avstrijsko republiko, kar je bilo v opreki z namenom koroškega slovenskega antinacističnega odporniškega gibanja, podpiranega in organiziranega s strani slovenskega/jugoslovanskega odporniškega gibanja, ki si je zadalo za cilj priključiti dele tudi s Slovenci naseljenega ozemlja v Avstriji (na Koroškem in Štajerskem).

Vojska slovenskega/jugoslovanskega partizanskega gibanja, ki je zasedla južne predele Koroške, za katere je smatrala, da so slovensko etnično ozemlje, se je morala na pritisk velesil umakniti. 21. maja 1945 se je umaknila glavnina jugoslovanske vojske in reševanje avstrijskega vprašanja je bilo prepuščeno medzavezniškim pogajanjem.

¹ Ta razdelek je v glavnem napisan na osnovi dognanj v knjigi Dušan Nečak, *Koroški Slovenci v drugi avstrijski republiki*, Osnutek za politično zgodovino, Ljubljana 1985. V njej so citirani tudi vsi viri za navedene trditve.

² Norbert Schausberger, *Österreich, Der Weg der Republik 1918–1980*, Graz-Wien 1980, str. 43.

Zasedbena sila na Koroškem so bili Britanci. Že na Jaltski konferenci je njihov ministrski predsednik Winston Churchill razložil svoje poglede na neodvisnost Avstrije. Po njegovem mnenju naj bi postala tampon, ki naj bi preprečeval ali vsaj blažil širjenje komunistične nevarnosti. Sovjetska zveza je na drugi strani želela pridobiti Avstrijo na svojo stran in se je pri tem zlasti zanašala na avstrijske komuniste. Toda zavezniki so še pred koncem vojne, tako kot za Nemčijo, sklenili, da bo Avstrija razdeljena na štiri okupacijske cone, z njo vred pa tudi glavno mesto Dunaj. Čeprav so Britanci zaveznikom predložili razmejitveni načrt že 1. aprila 1945 je bila natančna razdelitev okupacijskih con opravljena šele junija istega leta. Sovjetska zveza je namreč na vsak način želela priti do širšega okupacijskega območja na jugu države, pa tudi Jugoslavija je hotela sodelovati pri vojaški zasedbi Avstrije, predvsem na Koroškem. Toda ne eni ne drugi niso uspeli s svojimi zahtevami. Zahodni zavezniki, med njimi najbolj odločno Britanci, so bili zoper širjenje sovjetske cone proti jugu in za takojšen umik jugoslovanskih čet. Angloameričani so bili pripravljeni podpreti zahtevo po umiku jugoslovanske vojske z avstrijskega ozemlja tudi z oboroženo silo. Tako zahodni zavezniki kot tudi Sovjetska zveza v času okoli konca vojne (april-maj 1945) niso želeli prejudicirati rešitve avstrijskega mejnega vprašanja, ki je bilo eden najpomembnejših problemov avstrijskega vprašanja. Angloamerikanci so Jugoslovanom ultimativno dopovedovali, da bo končno odločitev o mejnem vprašanju dala le mirovna konferenca.³ Stalin pa je v znamenitem pismu avstrijskemu državnemu kanclerju dr. Karlu Rennerju 12. maja 1945 zagotavljal celovito obnovo Avstrije.⁴ Po odhodu jugoslovanske vojske s Koroške sta oblast v celoti prevzeli britanska okupacijska oblast in koroška začasna deželna vlada, slovenskim oblastnim organom je bilo delovanje onemogočeno, skladno z zavezniško politiko, da bo o teritorialnih vprašanjih odločala mirovna konferenca. Slovenska stranka »OF za Slovensko Koroško« ni dobila dovoljenja za ustanovitev prav zato, ker se je zavzemala za priključitev južnega dela Koroške Jugoslaviji.

Začetek pogajanj za pogodbo o Avstriji

Reševanje avstrijskega vprašanja je v prvi vrsti pomenilo reševanje mejnega vprašanja in z njim neločljivo povezanega manjšinskega vprašanja. Tega so se zavedali tako zavezniki kot tudi avstrijski in jugoslovanski politiki in je zato t.i. »koroško vprašanje« imelo na začetku pogajanj za avstrijsko državno pogodbo najpomembnejšo vlogo. Dr. Karl Renner, oče prve in druge avstrijske republike, in kancler inž. Leopold Figl sta že na prvih zasedanjih novo izvoljenega avstrijskega parlamenta jasno zahtevala obnovitev Avstrije v obsegu pred anšlusom in pričakovala rešitev »srčnih zadev Avstrije,« južnotirolskega vprašanja in nedeljivosti Koroške. Jugoslovanska vlada pa je tudi odločno in brez sprenevedanja zahtevala priključitev »slovenskega etničnega ozemlja na Koroškem« k Jugoslaviji. Obe vladi sta se zato kar celo leto 1946 intenzivno pripravljali na pogajanja o sklenitvi Pogodbe o obnovitvi neodvisne in demokratične Avstrije.

Avstrijska vlada je želela čim prej priti do zavezniške odločitve in je zato predlagala, da naj se avstrijsko vprašanje loči od nemškega, toda zavezniki so odločili drugače in konferenca se je začela 14. januarja 1947. Izhodišče za delo konference je bilo jasno že pred njenim začetkom. Zavezniki ne bodo sklenili z Avstrijo mirovne pogodbe, temveč državno pogodbo. Sprejeli so namreč avstrijsko argumentacijo, da Avstrija kot država ni napovedala vojne in je ni vodila, da je bila ob koncu vojne osvobojena in ne premagana, skratka da v času druge svetovne vojne Avstrije kot države sploh ni bilo.

³ Več o tej problematiki glej: Dušan Nečak, *Avstrijski Slovenci v drugi avstrijski republiki*, Ljubljana 1985, str. 25–26.

⁴ Jacques Hannak, *Karl Renner und seine Zeit, Versuch einer Biographie*, Wien 1965, str. 672–675.

Le Sovjetska zveza je bila med zavezniki tista, ki ni popolnoma pristajala na avstrijsko argumentacijo. V začetni fazi pogajanj je podpirala jugoslovanske ozemeljske zahteve, čeprav se je že pred znanim »Informbirojevskim sporom« med jugoslovansko in sovjetsko komunistično partijo kazalo, da bo SZ podpirala jugoslovanska stališča toliko, kolikor ji to narekuje lasten interes. SZ je zavlačevala s sklepanjem Pogodbe o Avstriji zaradi gospodarskih in prestižnih, pa tudi načelnih političnih vprašanj, kot je tisto o (ne)izvedeni denacifikaciji. Močno oteževalno je bilo dejstvo, da se je avstrijsko vprašanje začelo reševati že globoko v obdobju hladne vojne, ko je protihitlerjevska koalicija že popolnoma razpadla. Skupnega cilja po vojaškem zlomu nacizma ni bilo več in zaveznike so pri urejanju poveljnega sveta vodili le še njihovi interesi. Prevladovati je začela blokovska miselnost in vsaka stran je hotela iz mirovnih pogajanj in dogovarjanj o Avstriji potegniti čim več gospodarskih in politično-ideoloških prednosti. V tem so glavni razlogi za desetletno zavlačevanje podpisa avstrijske državne pogodbe. Zavezniška nesoglasja in prepiri okrog prestižnih vprašanj se jasno kažejo tudi v vsebini pogodbe, saj gre za kompromis, ki je bil mogoč šele potem, ko je bil vrhunec hladne vojne že mimo.

Konferenca, ki se je 14. januarja 1947 sestala v Londonu, je bila na ravni namestnikov zunanjih ministrov. Torej na operativni ravni, saj so ti dobili nalogo, da pripravijo vse potrebno za podpis pogodbe, ki naj bi jo podpisali zunanji ministri. Po priporočilu britanskega zunanjega ministra Ernesta Bevina naj bi konferenca ustvarila Avstrijo kot posrednico med vzhodom in zahodom. Kljub temu je trajalo skoraj deset let, da so to priporočilo uresničili z ustanovitvijo države, ki se je morala odločiti za »immerwährende Neutralität.«

Avstrija je bila na konferenco povabljena kot opazovalka, Jugoslavija pa kot polnopravna članica. Vendar sta obe dobili že takoj na začetku pravico nastopa pred konferenco. Avstrijski predstavniki so se v nastopu 15. januarja zavzemali predvsem za ustanovitev neodvisne Avstrije v mejah izpred anšlusa, odklanjali so vsako teritorialno zmanjšanje in plačevanje reparacij ter zahtevali vrnitev premoženja, ki so ga odnesli Nemci. Jugoslovanski predstavniki, ki so nastopili naslednjega dne, pa so konferenci predložili t.i. maksimalistično spomenico. Zahtevali so priključitev t.i. »Slovenske Koroške« (Spodnja Ziljska dolina, Beljak, Celovec), kar je znašalo 2470 kvadratnih kilometrov in okoli 180.000 prebivalcev, ter priključitev ozemlja, na katerem živijo Slovenci na Štajerskem (Sobota, Lučane, Radgona), ki je obsegalo 130 kvadratnih kilometrov in okoli 10.000 prebivalcev. Gradiščanskim Hrvatom naj bi s posebnim statutom zagotovili manjšinske pravice.

Jugoslovanski predstavnik dr. Joža Vilfan in avstrijski zastopnik dr. Karl Gruber sta v naslednjih dneh pojasnjevala oziroma komentirala jugoslovanske zahteve. 24. januarja je dr. Gruber v celoti zavrnil jugoslovanske zahteve, štiri dni po njegovem nastopu v Londonu pa je koroški deželni zbor na slovesni seji soglasno sprejel »Izjavo o slovenskem vprašanju,« rešitev katerega je bila »conditio sine qua non« mejnega vprašanja in s tem obnovitve Avstrije v mejah izpred anšlusa. Ta izjava med drugim v celoti potrjuje osnovna načela uredbe o obveznih dvojezičnih osnovnih šolah na južnem Koroškem (sprejeta 3.10.1945, dokončno besedilo 31.10.1945, objavljena v *Kärntner Nachrichten* 11.11.1945), poudarja voljo, naj bo uredba iz leta 1945 izvedena še bolj popolno, kot je bilo to storjeno doslej, govori o odškodnini za prisilno izseljene Slovence, raznarodovanje koroških Slovencev razglašja za nedopustno, ne pozna »Nemcem prijaznih Slovencev – Vindišarjev« in priznava pravico do materinega jezika, vendar le kot drugega jezika in ne kot uradnega jezika na ozemlju, kjer živi slovenska manjšina. S to izjavo je bila izčrpana normativna oziroma deklarativna dejavnost Avstrije glede koroškega slovenskega vprašanja v obdobju do sklenitve avstrijske državne pogodbe. Jugoslavija je bila na tem področju mnogo bolj aktivna.

Na začetku londonskih pogajanj je kazalo, da bo avstrijsko vprašanje kmalu rešeno. Do 20. januarja so že sestavili osnutek pogodbe, toda pokazalo se je, da zavezniki še zdaleč nimajo enotnega mnenja o osnovnih problemih avstrijskega vprašanja: o meji z Jugoslavijo ter o sovjetskih zahtevah po nemški imovini in izselitvi razseljencev iz zahodnih pokrajin. Sporno je ostalo tudi načelno vprašanje odgovornosti za vojne strahote, saj so zahodni zavezniki trdili, da je Avstrija kriva le za »določene posledice.« Sovjetska zveza pa, da nosi Avstrija polno odgovornost. Konferenca se je v Londonu končala 25. februarja 1947, nadaljevala naj bi se v Moskvi 10. marca istega leta.

Odločitev velesil

Konferenca se je v Moskvi začela ob napovedanem datumu in je trajala do 14. aprila 1947. Delo na njej je potekalo izredno počasi, saj so se ministri šele 29. marca dogovorili, naj njihovi namestniki pripravijo poročilo o osnutku pogodbe. V Moskvo sta bili povabljeni obe delegaciji, avstrijska in jugoslovanska. Za slednjo se je tu začel odvijati slabši scenarij, saj se je začel jasno kazati konec sovjetske politike podpiranja jugoslovanskih zahtev. Sovjetski zunanji minister Vjačeslav Molotov in njegov namestnik Andrej Višinski sta 17. aprila 1947 povabila na pogovor vodjo jugoslovanske delegacije Edvarda Kardelja in mu sporočila, da lahko Jugoslavija zaradi odločnega nasprotovanja treh zahodnih zunanjih ministrov pričakuje v najboljšem primeru le izplačilo reparacij, pa še to le v obliki prepustitve avstrijske imovine v Jugoslaviji.

Jugoslovanska predstavnika Kardelj in Simić sta istega dne kljub temu pred zunanjimi ministri ponovila jugoslovanske zahteve, toda zoper njih ni bil le avstrijski zunanji minister Gruber, temveč tudi vsi trije zahodni zunanji ministri. Molotov je sicer formalno podpiral jugoslovansko delegacijo in celo zahteval ustanovitev posebne medzavezniške komisije, ki naj bi preučila tako jugoslovanske mejne kot tudi reparacijske zahteve. Toda zahodni zavezniki so zavrnili tudi to zahtevo. Dejansko je bilo za Sovjetsko zvezo glavno vprašanje nemška imovina v Avstriji, kar dokazuje tudi dejstvo, da Molotov na sestanku z ameriškim zunanjim ministrom Marshallom 23. aprila 1947 koroškega vprašanja sploh ni omenil.

Jugoslovani so bili prisiljeni korigirati svojo politiko in začeti s pripravo t.i. minimalističnih zahtev. Kardelj je že 20. aprila 1947 pisal Višinskemu in v pismu predlagal, naj bi uresničili vsaj minimalne jugoslovanske zahteve, torej upravljanje elektrarn Žvabek in Labot in uzakonitev posebne manjšinske zaščite. Na nasvet sovjetske strani so Jugoslovani izdelali tri kompromisne predloge rešitve mejnega vprašanja. Dva predloga sta ožila ozemeljske zahteve, tretji je predvideval le še dodelitev že omenjene pravice do upravljanja elektrarn Žvabek in Labot ter zaščito koroških Slovencev pred germanizacijo.

Zasedanje konference zunanjih ministrov v Moskvi se je končalo popolnoma neuspešno. Le glede mejnega vprašanja so bili vsi enotnega mnenja, da je treba jugoslovanske zahteve zavrniti. Ko je ob koncu moskovskega zasedanja vodja jugoslovanske delegacije Kardelj poročal vladi v Beograd, je med drugim zapisal tudi, da mu je Molotov dejal, da sovjetska vlada drži koroško vprašanje odprto le zaradi tega, da bi bilo v njeno korist rešeno vprašanje nemške imovine v Avstriji. Jugoslovansko-sovjetski odnosi so bili že močno poslabšani, le nekaj mesecev kasneje so se že kazali jasni znaki meddržavnega in medpartijskega spora, ki so javno izbruhnili slabo leto kasneje.

Ne samo moskovsko zasedanje konference o bodočnosti Avstrije, tudi vsa druga pogajanja v letu 1947 so se končala brez uspeha. Nikakršnega dogovora o bistvenih vprašanjih – pogojih za sklenitev pogodbe o Avstriji, torej o mejnem vprašanju in o nemški imovini v Avstriji – zavezniki niso dosegli ne na konferencah namestnikov zunanjih ministrov na Dunaju (12.5.–12.10.1947), ne v Londonu (6.–20.11.1947) in ne na konferencah

zunanjih ministrov v Londonu (25.11.–15.12.1947). Bolj kot mejno vprašanje in z njim vprašanje koroške slovenske manjšine je burkal medzavezniško dogovarjanje problem nemške imovine oziroma reparacij, saj je Sovjetska zveza to vprašanje postavljala daleč pred vsa druga. Ker zahodni zavezniki niso hoteli popustiti, se je začela prava diplomatska vojna.

Koroško mejno vprašanja je spet prišlo na dnevni red konference namestnikov zunanjih ministrov šele leta 1948 v Londonu, kjer so namestniki zasedali od 20.2. do 25.5. Toda ta konferenca je padla v čas, ki je bil najmanj primeren za medzavezniško sporazumevanje. Mednarodne razmere so bilo zaostrene, saj je šlo na eni strani za čas komunističnega prevrata na Češkoslovaškem in razpada medzavezniškega sveta v Nemčiji, na drugi strani pa za začetek odprtega spora med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo, s čimer je bila prvič po vojni odkrito načeta enotnost vzhodnega bloka. Za zahodne zaveznike se je prav ob češkoslovaškem in jugoslovanskem primeru začelo kazati, poleg drugih, še vprašanje varnosti Avstrije, kar je pogajanja o sklenitvi pogodbe o Avstriji še bolj zapletlo.

Jugoslovanska delegacija, ki jo je to pot vodil dr. Aleš Bebler, je 26. aprila 1948 na londonski konferenci predložila namestnikom zunanjih ministrov nov predlog o teritorialnih zahtevah. Omejila se je samo na priključitev bivše plebiscitne cone A iz leta 1920, kar je pomenilo zmanjšanje ozemeljskih zahtev iz leta 1947 za 680 kvadratnih kilometrov in za 40.000 prebivalcev. Na Štajerskem pa je novi predlog zahteval le manjši mejni popravek pri Radgoni in Lučah. Za druge predele Koroške in Gradiščanske je jugoslovanska stran zahtevala posebno manjšinsko zaščito. Višina reparacij, ki so jih Jugoslovani zahtevali, je ostala nespremenjena – 150 milijonov dolarjev. Skupnega jezika niso našli. Bebler je dokazoval sokrivdo Avstrije in Avstrijcev za nacistične zločine med drugo svetovno vojno in očital germanizacijske tendence avstrijskih oblasti od monarhije naprej, avstrijski minister Gruber mu je odgovarjal, da v Avstriji še posebno spoštujejo Slovence, antifašistične borce, da imajo na Koroškem dvojezične šole in da Avstrija ni kriva, če posamezni Slovenci govorijo nemško, ker da v Avstriji vlada svoboda tiska in besede.

Jugoslovanski predlog so soglasno zavrnile tri zahodne sile in Avstrija. Le francoski delegat je priznal Jugoslaviji, da je zahteva po posebnem varstvu manjšin upravičena. Sovjetski predstavnik je sicer podprl jugoslovanske zahteve, vendar si je pustil na široko odprta vrata, ko je obenem zatrjeval, da je Sovjetska zveza pripravljena razpravljati tudi o vsakem kompromisnem predlogu, ki bi ga postavil kdo od članov sveta namestnikov zunanjih ministrov. Vse očitneje je postajalo, da Sovjetska zveza jugoslovanskih zahtev ne podpira več brezprizivno in da jih izrablja le za doseg svojih primarnih ciljev – pridobitve nemškega premoženja v Avstriji. Da je bilo v resnici tako, potrjuje tudi avstrijski zunanji minister Gruber, ki je v spominih na ta čas zapisal, da so mu sovjetski diplomati zatrjevali, da Sovjetska zveza iz mejnega vprašanja nikoli ni delala »conditio sine qua non.« 3. maja 1948 so bili jugoslovanski predlogi dokončno zavrnjeni. Zaradi dogajanj na Češkoslovaškem je ozračje nezaupanja do Sovjetske zveze doseglo vrhunec. 8. maja so sejo prekinili, 25. maja je predsedujoči ameriški delegat v noti zagrozil sovjetskemu delegatu, da ne bo sklical naslednje seje, dokler ne bo dobil zagotovila, da so pogajanja mogoča le brez mejne korekcije in da Avstrija ne bo plačala nobenih reparacij. Ne samo zaradi ameriške grožnje, temveč tudi zaradi zamrznenih sovjetsko-jugoslovanskih odnosov je sovjetski zunanji minister Višinski oktobra 1948 javno oblikoval stališče, ki je bilo v zvezi z mejnim vprašanjem ključnega pomena. Izjavil je, da Sovjetska zveza sicer ne odstopa od podpiranja jugoslovanskih zahtev, vendar sodi, da je najvažnejše vprašanje problem nemške imovine. Kljub temu ni bila sklenitev pogodbe o Avstriji nič bližje.

Namestniki zunanjih ministrov so se ponovno zbrali na zasedanju v Londonu šele 9. februarja 1949. V razpravi je bilo še 18 členov pogodbe, med njimi vsi najbolj sporni. Ko so razpravljali o 5. členu osnutka pogodbe, ki je govoril o meji, so sovjetski predstavniki

ponovno zahtevali zaslišanje jugoslovanskega predstavnika, v kar sta angleški in ameriški predstavnik (Majoribanks in Reber) pristala le po zagotovitvi, da ne bodo razpravljali o mejnem vprašanju, pač pa le o zaščiti slovenske in hrvaške manjšine ter o upravljanju z elektrarnama Žvabek in Labot. Jugoslovanski predstavnik Bebler je 24. februarja pred konferenco namestnikov zunanjih ministrov zagovarjal nove jugoslovanske zahteve, ki jih je z resolucijo, v kateri je zahtevala priključitev južne Koroške Jugoslaviji, podprla tudi levičarska organizacija koroških Slovencev OF za Slovensko Koroško. Ta februarski predlog Jugoslavije je pomenil minimum jugoslovanskih zahtev sploh. Predlog je obsegal pet točk, vendar je njegova najpomembnejša vsebina omejena na zahtevo po korekciji meje, ki naj bi Jugoslaviji prenesla le elektrarni Žvabek in Labot, in na zahtevo za ureditev koroškega vprašanja na osnovi ozemelske avtonomije in zagotovitev manjšinskih pravic Slovencem in Hrvatom v Avstriji izven avtonomnega ozemlja. Zahtevali so tudi plačilo reparacij. Avstrijska stran ni sprejela nobenega od zapisanih predlogov. Odločno je zavrnila zahtevo po manjšinskem varstvu, saj naj bi v Evropi ne bilo države, v kateri bi manjšina uživala takšne pravice, kot jih v Avstriji uživajo Avstrijci slovenskega jezika. Zahodni zavezniki to pot niso bili popolnoma enakega mnenja.

Ravno pri vprašanju manjšinskega varstva so Združene države Amerike prvič odtegnile podporo Avstriji. O korekturi meje sicer niso hotele nič slišati, zato pa so se strinjale s tem, da pridejo manjšinske pravice v avstrijsko ustavo in da Jugoslavija dobi avstrijsko imovino v Jugoslaviji. Hladnovojna nepopustljivost je začela prepuščati mesto kompromisni politiki. Avstrijska delegacija se sicer ni strinjala s spremenjeno ameriško politiko, toda zaveznikov to ni odvrnilo od tega, da so začeli razmišljati in delovati v smeri oblikovanja člena o manjšinskem varstvu, kasnejšega člena 7 pogodbe o Avstriji. Sprejetje tega člena bi namreč lahko pospešilo sklenitev pogodbe o Avstriji, saj bi bil to lahko uspešen nadomestek za jugoslovanske teritorialne zahteve. Prvi predlog manjšinskega člena je pripravila Velika Britanija in ga predložila konferenci namestnikov 13. marca 1949. Toda SZ ga je zavrnila hkrati z zahtevo ZDA, naj se oblikuje posebna študijska komisija za varstvo etničnih, kulturnih in gospodarskih pravic slovenske manjšine. Konferenca je bila prekinjena do 25. aprila 1949.

V tem času so začeli pripravljati konferenco zunanjih ministrov, ki je začela zasedati 23. maja 1949 v Parizu. Ta konferenca je v procesu nastajanja pogodbe o Avstriji zagotovo, poleg podpisa pogodbe same, najpomembnejša in najodločilnejša, še posebej z vidika reševanja mejnega in koroškega manjšinskega vprašanja, torej vprašanj, ki sta bili v srčiki povojne zgodovine regije Alpe-Jadran.

Čeprav so se začeli kazati prvi obrisi kompromisne politike, ki bi lahko peljali k skorajšnji sklenitvi pogodbe o Avstriji, je bila njena sklenitev še daleč. Avstrijska delegacija je bila zato upravičeno nestrpna do te mere, da je avstrijski zunanji minister tik pred zasedanjem konference zunanjih ministrov 20. maja 1949 zagrozil, da se bo Avstrija pogodbi odpovedala, če ne bo dosežena na tem zasedanju. Umik zasedbenih sil iz države in vprašanje avstrijske armade pa bodo, tako je dejal Gruber, postavili pred OZN.

Na konferenci zunanjih ministrov so sodelovali Dean G. Acheson (ZDA), Ernest Bevin (Velika Britanija), Robert Schumann (Francija) in Andrej S. Višinski (Sovjetska zveza). O avstrijskem vprašanju so spregovorili šele 12. junija 1949, vsaj rešitvi mejnega – koroškega vprašanja je odprl pot sovjetski zunanji minister, ko je naslednjega dne javno nehal podpirati jugoslovanske zahteve z izjavo, da sicer upravičene jugoslovanske zahteve ne morejo biti trajna ovira za sklenitev pogodbe o Avstriji. V tem smislu je predlagal le zagotovitev pravic za slovensko in hrvaško manjšino v Avstriji, kar je bilo očitno v neposredni zvezi z informbirojskim sporom, ki je ta čas dosegel vrhunec.

Zahodni zunanji ministri so se s sovjetskim predlogom strinjali in hkrati priznali Sovjetski zvezi 150 milijonov dolarjev iz naslova imovine v Avstriji.

V naslednjih dneh so se zunanji ministri zbrali na tajni seji. Zapisnik te seje je bil objavljen 20. junija 1949 in v njem so bile zavrnjene vse jugoslovanske zahteve. Ministri so se sporazumeli o naslednjem:

1. Meja ostane takšna, kakršna je bila 1. januarja 1938.
2. Jugoslavija ne dobi reparacij, lahko pa obdrži avstrijsko imovino v Jugoslaviji.
3. Sovjetska zveza dobi 150 milijonov dolarjev, ki jih mora Avstrija plačati v prosti konvertibilni valuti v šestih letih.

Koroško in z njim avstrijsko mejno vprašanje je bilo »de facto« rešeno. Poleg manjšinsko-mejnega je bilo rešeno tudi drugo najpomembnejše vprašanje, usoda nemške imovine v Avstriji. Kazalo je, da bo avstrijska državna pogodba hitro podpisana, pa tudi namestnikom zunanjih ministrov je bilo naročeno, naj pripravijo vse potrebno, da bo pogodba podpisana najkasneje do 1. septembra. Odločitev v Parizu je pomenila uspeh avstrijske politike in avstrijski zunanji minister je že naslednji dan z veseljem sprejel odločitev zunanjih ministrov ter zatrdil, da je Avstrija pripravljena zagotoviti vse pravice slovenski in hrvaški manjšini. Če je sklep velesil pomirjujoče vplival na Avstrijo, kot je poudaril avstrijski zunanji minister, je bilo razočaranje na jugoslovanski strani toliko večje. Jugoslovanska vlada je v protestni noti 28. julija 1949, naslovljeni na vlade vseh štirih velesil, zahtevala revizijo sklepa zunanjih ministrov, toda po pričakovanju brez uspeha. Nasprotno, zavezniki so julija in avgusta začeli pospešeno pripravljati pogodbo o Avstriji in z njo tudi kasnejši člen 7 o varstvu manjšinskih pravic. Čeprav je prišlo do nesoglasij med Sovjetsko zvezo in Veliko Britanijo, ki sta pripravljali vsaka svoj predlog manjšinskega člena, je bil člen vendarle sprejet. Obveljala je sovjetska inačica člena, ki je predvidevala manjšinsko varstvo za »narodno« in ne »jezikovno« manjšino in ki je zagotavljala varstvo brez pogojnega odstotka pripadnikov manjšine.

Pogodba o Avstriji je bila 1. septembra 1949 še vedno nedokončana. Čeprav se je zdelo, da so med zavezniki rešeni vsi glavni spori in so se do podpisa pogodbe 15. maja 1955 zavezniki še nekajkrat sestali, so se v maniri hladnovojnega obnašanja vsakokrat sprli in se razšli. Dokler končno SZ v prvih mesecih 1955 leta ni popustila, poklicala predstavnike Avstrije v Moskvo ter nato, tako rekoč v nekaj dneh, podpisala Pogodbo o obnovitvi neodvisne in demokratične Avstrije. Avstrija je z nekaj kasnejšim zakonom razglasila nevtralnost in z letom 1954–55 se je začel zgodovinsko-politični položaj v regiji Alpe-Jadran stabilizirati. Na stičišču treh različnih nacionalnih (germanskega, romanskega in slovanskega) svetov in treh družbenopolitično različno urejenih držav (nevtralne, neuvrščeno-komunistične in članice NATO) se je, kljub občasnim konfliktnim situacijam, začelo razvijati regionalno sodelovanje, mnogo preden se je Evropa odločila za regijsko integracijsko politiko.

II. 1955–1991: Konsolidacija državno-političnega položaja, odpiranje meja in poglobljanje medsebojnega sodelovanja

Po letu 1955 se je položaj v regiji Alpe-Jadran začel stabilizirati. Vsaka od treh držav je prešla najburnejše obdobje povojnega časa. Italija je vsaj v grobem rešila problem svoje vzhodne meje in se učvrstila v zahodnoevropskih politično-vojaških povezavah, Avstrija se je lahko z obnovo suverenosti in ozemelske celovitosti enakopravno integrirala v mednarodno politično življenje, Jugoslavija pa se je z zaključkom boja za meje, v katerem je dobila nazaj velik del slovenskega in hrvaškega etničnega ozemlja ob zahodni meji, mogla intenzivneje posvetiti spremembam notranje in zunanjepolitične usmeritve. Za sodelovanje in kasnejši razvoj odnosov med državami regije Alpe-Jadran je morda najpomembnejše, da se prav v

času konca reševanja mejnega vprašanja v tem delu Evrope v Jugoslaviji zaključuje znani informbirojevski spor. V začetku junija 1955 je v Beograd dopotovala sovjetska državna delegacija na najvišji ravni – Nikita Hruščov in Bulganin. Po pogovorih je bila sprejeta t.i. »Beograjska deklaracija«, v kateri so sovjetski voditelji priznali napake Stalinove politike do Jugoslavije in dopustili možnost tudi »drugačne poti v socializem.« Naslednje leto, 1956, je politična izhodišča »Beograjske deklaracije« potrdila še »Moskovska deklaracija.« Ta je urejala odnose med komunističnima partijama, podpisana pa je bila ob obisku Josipa Broza Tita v Moskvi.

Jugoslavija je, potem ko je uvidela, da Stalinove Sovjetske zveze ne more prepričati v upravičenost in pravilnost svoje politike, v začetku petdesetih let začela na zunaj oblikovati t.i. neuvrščeno, protiblokovsko politiko, na znotraj pa politiko »socialističnega samoupravljanja.« V zunanji politiki se je ločila od politike sovjetskih satelitov, v notranji politiki pa odpovedala ortodoksному realsocializmu poznostalinističnega tipa. Njena usmerjenost, ki je dolgoročno izločila Jugoslavijo iz sovjetskega tabora in je determinirala njen razvoj do te mere, da vse do razpada 1991 njenega razvoja in položaja ni bilo mogoče enačiti z razvojem in položajem drugih vzhodnoevropskih držav, je bistveno izboljšala možnosti za dobrososedsko sodelovanje v regiji Alpe-Jadran. Zato lahko rečemo, da »železne zaves«, ki je delila Evropo od Baltika do Trsta, na njenem najjužnejšem delu že od leta 1955 ni bilo več čutiti tako kot drugod v Evropi.

Rešitev spornih mejnih vprašanj, čeprav pri Tržaškem vprašanju še ne čisto dokončno, je omogočila začetek tesnejšega sodelovanja na vseh ravneh družbenega in političnega življenja. Intenzivna diplomatska dejavnost med državami/deželami v regiji je bila seveda tudi po letu 1955 v mnogočem pogojena z reševanjem manjšinskih vprašanj na obeh straneh meje, vendar usmerjena tudi v krepitev gospodarskih in kulturnih stikov. Manjšinska vprašanja so bila v naslednjih desetletjih sicer barometer meddržavnega sodelovanja, mnogokrat izkoriščana tudi za notranje politične potrebe, toda politika dobrososedskega sodelovanja je vendarle postala nepogrešljiva stalnica, v kateri so tudi manjšine na obeh straneh meje odigrale svojo pozitivno vlogo. Že leta 1955 je Jugoslavija odprla svoj generalni konzulat v Celovcu, pet let kasneje pa Avstrija svojega v Ljubljani.

Zlasti pomembna značilnost sodelovanja v regiji Alpe-Jadran je bilo vedno širše odpiranje meja. V letih 1961–1962 je Jugoslavija mejo odprla na stežaj. Resda so jo v to prisilile tudi notranjepolitične, slabe gospodarske razmere, toda poleg možnosti zaposlovanja v tujini za reko jugoslovanskih delavcev, ki se je pretakala preko meje, je to odprtje meje pomenilo, zlasti za prebivalce Slovenije in Hrvaške, tudi močno približevanje zahodnoevropskemu načinu življenja, v katerem so bile meje le bolj ali manj jasno zarisana administrativna črta. Tako kot je za povprečnega Avstrijca ali Italijana postal obisk jugoslovanske obale ali gostinsko-turističnih znamenitosti Slovenije nekaj vsakodnevnega, je bilo tudi za mnoge prebivalce Slovenije in Hrvaške nakupovanje v Trstu in Celovcu ali sprehod in kava v Miramaru nekaj samoumevnega. Mnogi so se posluževali tudi ugodnosti iz sporazumov o maloobmejnem prometu, za Slovence ob meji je bil obisk kulturnih prireditev na obeh straneh meje ne samo kulturni dogodek, temveč tudi nujni sestavni del ohranjanja kulturne identitete.

Dobrososedski odnosi, ki so jih na manifestativni ravni dokazovali npr. odprtje mostu prijateljstva v Gornji Radgoni na reki Muri leta 1969, med ljudmi imenovanega tudi »Franz-Josef Brücke«, ker sta ga odprla državna predsednika Franz Jonas in Josip Broz Tito, ali obisk italijanskega predsednika Saragata istega leta v Beogradu, pa so imeli tudi svoja temna obdobja. V začetku sedemdesetih let se je denimo razplamtela huda kriza v italijansko-jugoslovanskih odnosih, spet zaradi mejnih vprašanj na tržaškem področju. Tu je bila namreč z Londonskim memorandumom o soglasju iz leta 1954 določena demarkacijska

črta med bivšima conama A in B STO, ki jo je jugoslovanska stran imela za dokončno mejno črto, italijanska pa za začasno razmejitveno črto. Toda tudi ta kriza se je iztekla v duhu dobrososedskih odnosov s sklenitvijo Osimskih sporazumov 10. novembra 1975. Z njimi je bilo dokončno rešeno mejno vprašanje med obema državama in določena meja, ki velja še danes (kot slovensko-italijanska). Dokončno razmejitvev med državama je priznal tudi Vatikan, saj je bila tega leta ustanovljena samostojna koprška škofija. Ne v celoti rešeno je vse do danes ostalo le vprašanje globalne zaščite slovenske narodne manjšine v Italiji, ki ima še vedno tri različne statute, pač glede na pokrajino, v kateri živi in glede na mednarodno-pravno sankcioniranost predpisov, po katerih je varovana. Italijanska manjšina v Sloveniji in na Hrvaškem je imela (ima) enak status, čeprav se je njen položaj v praksi razlikoval in je bil v Sloveniji, kljub enotni organiziranosti manjšine, boljši kot na sosednjem Hrvaškem.

Približno istočasno s krizo v italijansko-jugoslovanskih odnosih je prišlo tudi do hudega poslabšanja avstrijsko-jugoslovanskih odnosov. Tudi to pot zaradi manjšinskih vprašanj. Petdeseta obletnica koroškega plebiscita leta 1970 z zatrjevanjem nemško-nacionalistične strani, da zgodovina na Koroškem še ni potegnila končne črte in da jo bo šele takrat, ko enega izmed narodov na Koroškem ne bo več, je sprožila kar nekakšno zamrznitev odnosov tako med manjšino in večino na Koroškem kot tudi med Avstrijo in Jugoslavijo. Ko je nacionalističnim ekscesom »Ruf der Heimat« leta 1972 sledil še pogrom na dvojezične topografske napise na južnem Koroškem, ki jih je dal postaviti koroški deželni glavar Hans Sima in je njihovo postavitev potrdila le večinska socialistična frakcija v avstrijskem državnem in koroškem deželnem zboru, ter sprejetje t.i. »Volksgruppengesetz« oz. »sedmojuljske zakonodaje« (Zakon o pravnem položaju narodnostnih skupin v Avstriji, 7. julij 1976), utemeljene na preštevanju manjšine (14. november 1976), s katerim naj bi bila izpolnjena določila člena 7 avstrijske državne pogodbe, kar so predstavniki manjšine zavrnili, so bili odnosi med tema dvema državama na najnižji točki.

Ustanovitev delovne skupnosti Alpe-Jadran⁵

Z decentralizacijskimi spremembami v Jugoslaviji, še posebej po sprejetju ustave leta 1974, in na osnovi še zgodnejše politike regionalnega povezovanja slovenske politike (za časa predsednika vlade Staneta Kavčiča) je tudi v Sloveniji dozorel čas za realizacijo zamisli o institucionalizaciji regionalnega sodelovanja. Tako je bila 20.11.1978 v Benetkah ustanovljena »Delovna skupnost dežel in regij vzhodnoalpskega območja Alpe-Jadran.« Predstavniki deželnih vlad so podpisali skupno izjavo o medsebojnem sodelovanju. Članice delovne skupnosti so postale italijanski avtonomni deželi Furlanija-Juljska krajina in Tridentinsko-Gornje Poadižje, avstrijske zvezne dežele Koroška, Gornja Avstrija in Štajerska ter jugoslovanski republiki Slovenija in Hrvaška. Svobodna država Bavarska, avstrijska zvezna dežela Salzburg in italijanska dežela Lombardija so bile v Delovni skupnosti aktivne opazovalke, ker so bile članice Delovne skupnosti alpskih dežel (Arge-Alp), katere statut ni dovoljeval istočasnega članstva dežele v še kateri podobni delovni skupnosti. Decembra 1986 sta se delovni skupnosti s statusom aktivnih opazovalk priključili še dve madžarski županiji, in sicer Železna županija in županija Győr-Sopron, maja 1987 pa kot članica še avstrijska zvezna dežela Gradiščanska.

Leta 1988 so bile v regijo sprejete kot polnopravne članice Bavarska, Lombardija ter Železna županija in županija Győr-Sopron, županiji Somogy in Zala pa kot aktivni

⁵ Ta razdelek je napisan na osnovi publikacije: Delovna skupnost Alpe-Jadran, Organizacija, kronologija, težišča dela, Klagenfurt, Jänner 1992, in rokopisa Informacija o delovni skupnosti Alpe-Jadran, 22. november 1992, ki ga hrani avtor.

opazovalki. Slednji dve sta postali polnopravni članici na zasedanju delovne skupnosti v Comu, novembra 1989, ko sta se Delovni skupnosti pridružila tudi županija Baranja in švicarski kanton Ticino. Delovna skupnost sedaj šteje 18 članic iz šestih držav, dve s statusom aktivnih opazovalk (Ticino in Salzburg).

Ustanovitev Delovne skupnosti Alpe-Jadran je bila izraz potreb po novih oblikah medregionalnega sodelovanja v Evropi med sosednjimi deželami, regijami in republikami, ki so jih narekovale želje za čimboljše medsebojno spoznavanje, razumevanje, odkrivanje in reševanje skupnih interesov. Ob ustanovitvi so se članice dogovorile, da bo njihova dejavnost slonela na naslednjih osnovah:

- snovanje in uresničevanje modela sodelovanja med vladami, inštitucijami in ljudmi, ki živijo na območju velikega kulturnega, gospodarskega in nenazadnje tudi političnega pomena;
- usklajevanje aktivnosti na področjih, ki zahtevajo razmišljanje in načrtovanje preko regijskih meja;
- usklajevanje ukrepov za varstvo naravnega okolja in izboljšanje človekovega življenjskega prostora;
- krepitev in razvoj gospodarskega prostora Delovne skupnosti Alpe-Jadran, vključno s prometno infrastrukturo;
- sodelovanju na področju kmetijstva, ki ima zaradi svoje lege nekatere značilnosti;
- izmenjava znanj in izkušenj na področju zdravstva in higijene.

Dogovorjena so bila tudi organizacijska načela. Predsedstvo Delovne skupnosti se menja na vsaki dve leti po načelu abecednega reda in v skladu z uradnimi napisi dežel članic Delovne skupnosti v njihovem jeziku. Sestavljeno je iz predsednikov regionalnih vlad. Z načelnimi vprašanji organiziranja, koordiniranja in financiranja skupnih aktivnosti se ukvarja Delovni komite, ki ga vodi predsedujoča dežela. Delovni komite tudi pripravlja plenarna zasedanja predsednikov vlad dežel članic in skrbi za izvrševanje sklepov, ki so jih predsedniki sprejeli.

Delovna skupnost Alpe-Jadran posluje v hrvaškem, italijanskem, madžarskem, nemškem in slovenskem jeziku. Dežela gostiteljica poskrbi, da na srečanju v okviru Delovne skupnosti lahko vsaka delegacija uporablja svoj jezik. Tudi vsa korespondenca med članicami poteka v jeziku, ki ga govorijo v posamezni deželi članici Delovne skupnosti.

Delovna skupnost je ustanovila sedem področnih komisij, katerih vodenje je urejeno po istih načelih kot vodenje predsedstva delovne skupnosti: komisija za urejanje prostora in varstvo okolja, komisija za promet, komisija za kulturo, komisija za gospodarstvo, komisija za kmetijstvo in gozdarstvo, komisija za zdravstvo in higieno ter komisija za socialna vprašanja.

V vsaki komisiji ustanavljajo po potrebi in za ožja tematska področja delovne skupine in posebne 'ad hoc' delovne skupine za izpeljavo posameznih aktivnosti. V okviru Delovnega komiteja delovne skupnosti Alpe-Jadran pa delujejo: delovna skupina za informiranje, delovna skupina za varstvo pred naravnimi nesrečami, komisija za mladino in banka podatkov.

Leta 1987 je prišlo na tem prostoru še do poglobljenega regionalnega sodelovanja. 16. oktobra so se na plenarnem zasedanju na Bledu sestali predsedniki vlad in predsedniki izvršnih svetov dežel članic Delovnih skupnosti Alpe-Jadran in Alpskih dežel. Podpisali so resolucijo o sodelovanju, v kateri so za cilj sodelovanja opredelili izmenjavo mnenj in informacij med alpskimi deželami. Poudarili so, da imajo dežele alpskega prostora kljub temu, da jih ločujejo državne meje, številne skupne točke. Poleg podobnih geografskih in ekoloških danosti so tesno ekonomsko povezane in imajo številne skupne korenine v

zgodovini in kulturi. K temu je dodano tudi spoznanje, da se številne posledice ekonomskega in družbenega razvoja ne zaustavljajo na državnih mejah. Zato so se odločili za iskanje skupnih, usklajenih rešitev obstoječih problemov kot tudi za povečanje učinkovitosti posameznih delovnih skupnosti s skupnimi projekti pri konkretnih strokovnih temah. Predvideli so tesnejše sodelovanje: pri infrastrukturi pomembnih prometnih osi sever-jug in zahod-vzhod za mednarodne cestne ter železniške Transporte in tranzit, pri medregionalnem letalskem prometu, pri skupnem številu prometa, pri ukrepih proti poškodbam gozdov in varstvu tal ter voda, pri demografskih problemih, pri varčevanju z energijo, na tehnološkem in medicinskem področju, na kulturnem in medijskem področju in pri varstvu ter pomoči pri elementarnih neizrednih dogodkih. Skratka, zakoličeno je bilo sodelovanje na skorajda vseh ravneh nepolitičnega meddržavnega sodelovanja.

Medregijsko sodelovanje so nekaj kasneje, 4. junija 1988, z Millstattsko izjavo ob deseti obletnici ustanovitve Delovne skupnosti Alpe-Jadran potrdili tudi predstavniki zveznih vlad držav, ki jim pripadajo članice Alpe-Jadran. V njej so med drugim zapisali, da predstavlja regionalno sodelovanje na gospodarskem, znanstvenem, kulturnem in drugih področjih pomemben prispevek h krepitvi medsebojnega zaupanja in razumevanja, k pospeševanju prijateljstva med narodi in k sodelovanju med državami. Ugotovili so, da so dejavnost in programi DS Alpe-Jadran v skladu z določili Sklepnega dokumenta Konference o varnosti in sodelovanju v Evropi in s tem tudi v interesu Evrope. Izrazili so pripravljenost svojih držav, da podprejo in še naprej pospešujejo regionalno sodelovanje v okviru Delovne skupnosti Alpe-Jadran, ki prispeva k odprtosti meja, k nemotenemu pretoku ljudi in idej ter k sodelovanju na gospodarskem in kulturnem področju.

Sklepno so se v izjavi od splošnih ugotovitev vrnil h karakterističnemu subjektu sodobne zgodovine tega ozemlja. Zapisali so, kar je zgodovinski razvoj v celoti potrdil, da »v tej zvezi predstavljajo narodne manjšine koristen most in pomemben dejavnik razumevanja in tesnejšega sodelovanja.«

Prelomno leto 1991

Millstattska izjava je bila zadnji pomembnejši dokument Delovne skupnosti Alpe-Jadran v stari strukturalni sestavi. Ko so se 20. septembra 1991 v avstrijskem Linzu na plenarnem zasedanju zbrali predsedniki vlad Delovne skupnosti Alpe-Jadran, se je politični zemljevid Evrope, še posebej srednje Evrope, temeljito spremenil. Zato ni nenavadno, da je plenarno zasedanje sprejelo Izjavo o nalogah delovne skupnosti v novi Evropi.

Temelja načela delovne skupnosti so sicer ostala ista, poudarki pa primerni novemu položaju. V skladu z dejstvom, da so bile zamenjane komunistične vlade v srednji Evropi, v prepričanju, da bodo imele regije Evrope odločilno vlogo pri miroljubnem oblikovanju nove, bodoče Evrope, poznavajoč odločitev IV. konference »Evrope regij« z dne 7. in 8. maja 1991 v Linzu, v kateri so posebej poudarili pomen načela subsidiarnosti pri izgradnji »evropske hiše«, upoštevajoč določila nekaterih prejšnjih dokumentov Delovne skupnosti in prizadeti zaradi vojnih dogodkov v Sloveniji in na Hrvaškem, so se odločili ponovno definirati naloge Delovne skupnosti Alpe-Jadran kot dopolnitev Skupne izjave iz Benetk z dne 20. novembra 1978. Zaradi pomembnosti tega dela dokumenta in zato, ker pomeni temelj delovanja DS še danes, ga zapisujemo v celoti:

»Glede na spremenjeni položaj v Evropi poudarjajo svojo voljo, da bodo ob ohranitvi regionalne raznolikosti z vsemi močmi pospeševali medregionalno sodelovanje na političnem, gospodarskem, znanstvenem, kulturnem in ekopolitičnem področju

– znotraj Delovne skupnosti Alpe-Jadran in

– v odnosu z drugimi regionalnimi, meddržavnimi in supranacionalnimi skupnostmi v evropskem prostoru.

Pri tem si prizadevajo predvsem za:

1. Odločno skupno nastopanje proti vsem, ki skušajo z uporabo vojaške sile v vzhodnoalpskem prostoru zatreti **pravico narodov do samoodločbe**, ali ki to zatiranje tolerirajo. Poleg tega skupno zavzemanje za aktivno podporo mednarodnim mehanizmom za urejanje konfliktov.

2. Krepitev **pristojnosti** v članicah delovne skupnosti Alpe-Jadran; samo z okrepljenimi naporji za odpravo podedovanih centralističnih razčlemb ter za doseg in razvoj federalističnih struktur je možno državne naloge opravljati v tesnem stiku s prebivalci. S tem pa naj bi se pospeševalo sodelovanje vseh pri oblikovanju državopolitične volje pri dinamičnem procesu demokracije.

3. Vztrajno zavzemanje za **načelo subsidiarnosti**, ker je to načelo najsmotnejši in najprimernejši model humane Evrope. Pristojni organi morajo določiti pravila, po katerih pride delovanje državnih, meddržavnih ali supranacionalnih organov v poštev le takrat, če naloga, po objektivni presoji moči, presega tako regionalno raven kot tudi medregionalno sodelovanje. Regionalna raven mora imeti možnost, da vedno prevzame pobudo takrat, ko je nalogo možno ustrezno rešiti na nižji, občanom dostopnejši ravni.

4. Učinkovito podporo **procesom integracije** glede na »skupno evropsko hišo« z ukrepi Delovne skupnosti Alpe-Jadran, katerih cilj je, da preprečijo nastanek novih političnih, socialnih ali predvsem gospodarskih utrd v Evropi.

5. Nadaljnji razvoj **sodelovanja znotraj Delovne skupnosti Alpe-Jadran** v skladu z načeli, ki so določena v Skupni izjavi z dne 20. novembra 1978, s ciljem, da se izvede jasno definirane projekte v dobro človeka in okolja s čim manj birokracije; s tem bi hoteli na strokovni ravni pospešiti izgradnjo nove Evrope, v kateri bi imeli naši otroci življenja vredno prihodnost.

6. Učinkovito **sodelovanje** Delovne skupnosti Alpe-Jadran z **regionalnimi delovnimi skupnostmi** v evropskem prostoru kot tudi s **centralnimi evropskimi institucijami** (kot na primer ES in Heksagonalo) na temelju in s striktnim upoštevanjem načela subsidiarnosti. Komisije, delovne in projektne skupine se glede na proces integracije v Evropi zadolži, da preverijo konkretne projekte za sodelovanje in jih realizirajo v skladu s sklepi Plenarnega zasedanja in Delovnega komiteja.«

Pred regijo Alpe-Jadran se je s političnimi spremembami v Evropi po padcu berlinskega zidu odprla drugačna perspektiva, kot je bila tista po drugi svetovni vojni ali tista ob nastanku Delovne skupnosti. Nič več ni stičišče držav z različnim statusom in nič več ni posebnost v Evropi. Avstrija je medtem postala članica Evropske unije, Slovenija pa demokratična država po zahodnoevropskem vzoru, ki se poteguje za članstvo v njej. Politika evropske regionalne integracije in povezovanja je rdeča nit bodočega razvoja Evrope ter njena vsakdanjost.

Je Delovna skupnost Alpe-Jadran zato izgubila svoj pomen? So problemi prekomejnega sodelovanja, s katerimi so se ukvarjale Avstrija, Italija in Slovenija/Jugoslavija ostali le zgodovinski spomin? Nimajo narodnomanjšinska vprašanja, ki so tako značilno opredeljevala sosedsko sodelovanje mnoga povojna desetletja, več tiste politične teže kot nekoč?

Odgovore na ta vprašanja bo dala zgodovina, bi lahko rekli. Mogli pa bi tudi na vsa tri vprašanja odgovoriti z ne. V hudih časih razpadanja Jugoslavije sta bili namreč prav Italija in Avstrija državi, od katerih sta Slovenija in Hrvaška dobili trdno podporo. Razvoj po vzpostavitvi slovenske suverenosti pa je, s problemi ob vstopanju Slovenije v EU, z vprašanji kot so ezulsko vprašanje ali vprašanje priznanja t.i. »staroavstrijske« manjšine v Sloveniji,

tudi pokazal, da problemi ostajajo. Poti reševanja bi ob upoštevanju načel medregionalnega sodelovanja morale biti lažje.

Zusammenfassung

Vom eisernen Vorhang zur grünen Grenze

Die Region Alpen-Adria 1945–1991

2. Teil

Dušan Nečák

Der Autor setzt sich im zweiten Teil seiner Abhandlung zunächst mit der Entwicklung der sogenannten österreichischen Frage, d.h. der Festsetzung der slowenisch/jugoslawisch-österreichischen Grenze bzw. des Abschlusses des Österreichischen Staatsvertrags, auseinander. In der Folge widmet er die meiste Aufmerksamkeit einem beinahe vierzig Jahre langen Zeitabschnitt, den er als Konsolidierung des staatlich-politischen Gebiets, der Öffnung der Grenzen und der Vertiefung der gemeinsamen Raumes bezeichnet. Dabei handelt es sich um einen Abriß der zwischenstaatlichen Zusammenarbeit in dem Dreieck Jugoslawien/Slowenien-Italien-Kärnten, es folgt die Darstellung von Entstehung, Tätigkeit und dem Organisationsbild der Arbeitsgemeinschaft Alpen-Adria. In inhaltlicher Hinsicht wird die Abhandlung durch das Jahr 1991 begrenzt, das auch für die Organisation der Arbeitsgemeinschaft Alpen-Adria eine Wende bedeutet.

Der Autor stellt sich abschließend die Frage, ob die Arbeitsgemeinschaft Alpen-Adria in der neuen ideologischen und staatlich-politischen Lage nach 1991 ihre Bedeutung verloren habe und ob die Probleme der zwischenstaatlichen Zusammenarbeit bereits der Geschichte angehört. Seine Antwort ist negativ, und er bringt zugleich seine Überzeugung zum Ausdruck, daß die Lösung der Probleme – wenn man sich dabei von der Achtung der Prinzipien der überregionalen Zusammenarbeit leiten lassen – leichter sein werde.

ANNALES

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Koper
Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, Koper
6000 Koper, Garibaldijeva 18
tel.: 066 21 260; fax: 271 321; e-mail: annales@zrs-kp.si

cena s popustom za naročila prek ZČ

Annales 2/92. 400 str. – 1.900 SIT	1.520 SIT
Annales 3/93. 440 str. – 3.300 SIT	2.640 SIT
Annales 4/94. Series historia naturalis 1. 256 str. – 3.000 SIT	2.400 SIT
Annales 5/94. Series historia et sociologia 1. 336 str. – 3.500 SIT	2.800 SIT
Annales 6/95. Series historia et sociologia 2. 264 str. – 3.100 SIT	2.480 SIT
Annales 7/95. Series historia naturalis 2. 280 str. – 3.300 SIT	2.640 SIT
Annales 8/96. Series historia naturalis 3. 440 str. – 3.800 SIT	3.040 SIT
Annales 9/96. Series historia naturalis 3. 312 str. – 3.400 SIT	2.720 SIT
Annales 10/97. Series historia et sociologia 4. – 3.500 SIT	2.800 SIT
Annales 11/97. Series historia naturalis 4. – 3.500 SIT	2.800 SIT
Annales 12/98. Series historia et sociologia 5. – 2.300 SIT	1.840 SIT
Annales 13/98. Series historia naturalis 5. – 2.200 SIT	1.760 SIT
Annales 14/98. Series historia et sociologia 6. – 2.500 SIT	2.000 SIT

Acta Histriae I. 1993. 134 str. – 2.000 SIT	1.600 SIT
Acta Histriae II. 1994. 152 str. – 2.200 SIT	1.760 SIT
Acta Histriae III. 1994. 240 str. – 2.200 SIT	1.760 SIT
Acta Histriae IV. 1996. 128 str. – 2.300 SIT	1.840 SIT
Acta Histriae V. 1997. 264 str. – 2.800 SIT	2.240 SIT
Acta Histriae VI. – Pariška mirovna pogodba. 1998. – 3.100 SIT	2.480 SIT
Acta Histriae VII. – Sistemi oblasti in oblasti institucij. 1998. – 3.200 SIT	2.560 SIT

Knjižnica Annales:

2. Duška Žitko: <i>Ex voto: votivne podobe pomorcev – immagini votive della gente di mare.</i> 1992. 64 str. – 800 SIT	640 SIT
3. Darja Mihelič: <i>Hazard. Sladko-grenka slast hazarda nekoč in danes.</i> 1993. 250 str. – 1.500 SIT	1.200 SIT
4. Goran Filipi: <i>Lexicon ornitologicum Histriae Slovenicae.</i> 1993. 106 str. – 1.000 SIT	800 SIT
5. Darko Darovec: <i>Rassegna di storia istriana.</i> 1993. 96 str. – 1.500 SIT	1.200 SIT
6. Avgust Lešnik: <i>Razcep v mednarodnem socializmu (1914-1923).</i> 1994. 380 str. – 3.400 SIT	2.720 SIT
7. Darko Darovec: <i>Notarjeva javna vera. Notarji in vicedomini v Kopru, Izoli in Piranu v obdobju Beneške republike.</i> 1994. 280 str. – 2.400 SIT	1.920 SIT
8. Nada Morato: <i>Ravnikova dediščina v Kortah. Kulturna podoba Kort v zadnjih dvesto letih.</i> 1995. 176 str. – 2.000 SIT	1.600 SIT
9. Marta Verginella, Alessandro Volk & Katja Colja: <i>Ljudje v vojni. Druga svetovna vojna v Trstu in na Primorskem.</i> 1995. 178 str. – 2.400 SIT	1.920 SIT
10. <i>Dežela refoška. Vinogradništvo in vinarstvo v slovenski Istri (zbornik).</i> 1995. 354 str. – 3.000 SIT	2.400 SIT
11. Darko Ogrin: <i>Podnebje slovenske Istre.</i> 1995. 384 str. – 2.500 SIT	2.000 SIT
12. Darja Mihelič, Franc Mihelič & Jasna Pocajt: <i>Piran, mesto in ljudje pred sto leti.</i> 1996. 160 str. – 2.000 SIT	1.600 SIT
13. Claudio Povolò: <i>Proces Guarnieri (Buje-Koper, 1771).</i> 1996. 287 str. – 2.600 SIT	2.080 SIT
14. Marta Verginella: <i>Ekonomija odrešenja in preživetja. Odnos do življenja in smrti na tržaškem podeželju.</i> 1996. 310 str. – 2.800 SIT	2.240 SIT
V. Guštin, B. Morenčič: <i>Poštna zgodovina in filatelija na Primorskem.</i> – 2.400 SIT	1.920 SIT
Marjan Tomšič: <i>Le Saurine.</i> – 3.800 SIT	3.040 SIT
Mario Peroša: <i>Kontinuiteta v stanovanjski arhitekturi Istre.</i> – 2.800 SIT	2.240 SIT
Jurij Titl: <i>Geografska imena v severozahodni Istri.</i> – 2.500 SIT	2.000 SIT

Knjižnica Annales majora:

Radovan Cunja: <i>Poznorimski in zgodnesrednjeveški Koper.</i> 1996, 250 str. – 3.600 SIT	2.880 SIT
Mitja Kaligarič: <i>Rastlinstvo Primorskega krasa in Slovenske Istre – travniki in pašniki.</i> 1997, 120 str. – 3.700 SIT	2.960 SIT
CD-ROM ANNALES '91-'95 multimedia: Annales 1-7, Acta Histriae 1-3, povzetki Knjižnica Annales 1-13, 30 minut audio-video posnetkov, 1500 slik, tonski posnetki. – 15.000 SIT	4.500 SIT